
Inleiding

Willem Heuves & Nina Silvester

Als een rode draad door de gevalsbeschrijvingen van de psychoanalyse en psychotherapie van vroeger tot nu loopt de observatie dat praten over seks een ongemakkelijke praktijk is. De seksuele betekenis van wat een patiënt zegt wordt vaak over het hoofd gezien. Het praten over seksuele gevoelens en seksuele fantasieën is meestal omringd door schaamte en moet vaak aan de patiënt ontfutseld worden. Hoe gaan psychotherapeuten om met hun eigen seksuele gevoelens en fantasieën over de patiënt? Hoe luistert de psychotherapeut naar de seksuele lagen in het materiaal? Bovendien is in de afgelopen tien jaar ook het denken over seksualiteit en seksuele identiteit sterk in beweging gekomen.

In dit boek willen wij stilstaan bij deze complexe onderwerpen, die in elke behandeling een rol spelen. De opvattingen binnen de psychoanalyse over de betekenis en de plaats van seksualiteit hebben een lange ontwikkeling doorgemaakt. Maatschappelijke, morele en culturele factoren hebben daar een belangrijke invloed op gehad.

Freud was zeker een pionier in het schrijven over seksualiteit. Zijn driftmodel betekende een bevrijding van een 19de-eeuwse preutse moraal. Hij was vooral nieuwsgierig naar alle lotgevallen van het seksuele verlangen. Enerzijds was Freud soms weinig moraliserend over kwesties als perversie, homoseksualiteit en monogamie; anderzijds kent zijn werk ook veel normatieve momenten in bijvoorbeeld zijn opvatting over de normale psychoseksuele ontwikkeling.

In het werk van de eerste generatie psychoanalytici is vooral de mentaliteit van 'vrijdenken' goed te terug te lezen. Seksualiteit wordt het primaire motief van psychische ontwikkeling en psychopathologie. Een nieuwe dialectiek in dit denken ontstaat door het werk van Bowlby over attachment en de objectrelatietheorie van Klein en Winnicott. Zo begon het schijnbaar 'eeuwige debat' over wat primair is in de menselijke ontwikkeling: de drift of het object?

Ook maatschappelijke en culturele factoren blijken van grote invloed op de psychoanalytische theorievorming. Met name na de Tweede Wereldoorlog werd de psychoanalyse, die een grote bloei doormaakte in de VS, beïnvloed door een inperkende moraal op het gebied van seksualiteit. Daar vond de psychoanalyse maatschappelijk en politiek onderdak in een conservatief establishment. De psychoanalyse werd goeddeels geannexeerd door de psychiatrie en evolueerde tot een positivistisch biomedisch model. Het is niet onbelangrijk om te vermelden, dat ook vanuit religieuze hoek veel kritiek op de 'losbandige' psychoanalyse werd geleverd. Uiteraard was er ook een tegenstroom: psychoanalytici, die een meer liberale en pluriforme psychoanalyse propageerden zoals: Bettelheim, Stoller, Fromm, Sullivan en Erikson. Hun werk zou later van grote invloed blijken op de ontwikkeling van een intersubjectieve en relationele benadering in de psychoanalyse.

De seksuele revolutie van de jaren zestig bracht veel verandering in het denken over seksualiteit en seksuele relaties. Feministen voelden zich gesteund door vrouwelijke psychoanalytici zoals Chodorow, Mitchell, Irigaray en Chasseguet-Smirgel. Zij openden geheel nieuwe denkpaden over de vrouwelijke seksualiteit, seksuele relaties en later ook over homoseksualiteit en perversie.

Mede door toename van de welvaart, de toenemende individualisering in de samenleving en het postmodernisme komt er meer aandacht voor narcisme en de stoornissen daarin. Kernberg en Kohut voerden daarover een heftig debat. Als gevolg van de toenemende populariteit van de objectrelatie-theorie verlegt de aandacht zich in de behandeling van Oedipus naar vroege ontwikkeling (Klein en Winnicott). In de spreekkamers ging het minder over neurotische problematiek en vaker over narcisme en borderline. De seks verdween een beetje ten faveure van gehechtheid; meer aandacht voor de rol van de moeder en minder voor de vader.

Franse psychoanalytici zoals Jacques Lacan, André Green en Jean Laplanche hebben een belangrijke rol gespeeld in het hervinden van de balans tussen drift en object, tussen 'mama' en 'papa' psychotherapie. Die draad is ook opgepakt door Target en Fonagy. In deze bundel besteden we met een extra hoofdstuk aandacht aan het werk van Jean

Laplanche. Zijn werk en gedachtegoed is in ons taalgebied onderbelicht gebleven. Lucas Schalk en Nina Silvester beschrijven de bruggen die Laplanche heeft gebouwd tussen Freud en latere psychoanalytische denkers.

Maatschappelijke ontwikkelingen van de afgelopen tien jaar hebben de lotgevallen van seksualiteit hernieuwd in de belangstelling gebracht. Er is toenemend aandacht ontstaan voor de rol van het lichaam in de psychologische ontwikkeling en psychopathologie. Machtsongelijkheid, grensoverschrijdend gedrag, trauma en seksueel geweld kwamen vaker in het nieuws. Niet eerder werd er zoveel discussie gevoerd over transgender, non-binaire seksualiteit, polyamorie etc. Die discussie leidde tot reflectie over seksuele identiteit en relaties, waarin veel aandacht is voor de rol van intimiteit, eenzaamheid in relaties.

Na het inleidende hoofdstuk over het werk van Laplanche hebben we in vervolg op de lezing van Mary Target (Hepworth) een vertaalde versie opgenomen van haar beroemde hoofdstuk over de ontwikkeling van seksualiteit in de kindertijd, waarin veel van het gedachtegoed van Laplanche terug te vinden is. Paul Verhaeghe verheldert en actualiseert in zijn hoofdstuk de concepten drift en gender. Zijn vertrekpunt is Freud en hij laat ons zien hoe door de seksuele revolutie en maatschappelijke veranderingen ook de psychoanalyse op veel vlakken anders is gaan denken over seksualiteit. Marc Hebbrecht neemt ons mee naar de spreekkamer waar zijn focus zal liggen op de lotgevallen van seksuele gevoelens in overdracht en tegenoverdracht. Op de studiedag was Maxim Februari gastspreker. Hij deed indrukwekkend en heel persoonlijk verslag van zijn geslachtsverandering. Om redenen van privacy hebben wij de lezing niet in de bundel opgenomen, maar publiceren wij met zijn toestemming een van zijn columns.

Linda Dil neemt ons mee in de fascinerende wereld van de ontlukkende seksualiteit bij vrouwelijke adolescenten aan de hand van filmfragmenten, waarin zij onderzoekt hoe de rol van de blik (male versus female gaze) weerspiegeld wordt in psychoanalytische theorie over seksualiteit.

Tot slot schrijft Linda van Mil over het beladen concept perversie. Wat is perversie en is het nog bruikbaar in de klinische praktijk? Zij zal het perversie-concept bespreken vanuit een transgenerationeel perspectief met aandacht voor de rol van agressie door seksueel misbruik en mishandeling.